

e-mentor

DWUMIESIĘCZNIK SZKOŁY GŁÓWNEJ HANDLOWEJ W WARSZAWIE
WSPÓŁWYDAWCA: FUNDACJA PROMOCJI I AKREDYTACJI KIERUNKÓW EKONOMICZNYCH

2017, nr 5 (72)

Dariusz Piotrowski, Anna I. Piotrowska, *Skuteczność działań edukacyjnych w obszarze finansów na przykładzie projektu „Finanse dla młodych, czyli jak zarabiać, inwestować i oszczędzać pieniądze w przyszłości”*, „e-mentor” 2017, nr 5(72), s. 36–41, <http://dx.doi.org/10.15219/em72.1326>.

Skuteczność działań edukacyjnych w obszarze finansów na przykładzie projektu „Finanse dla młodych, czyli jak zarabiać, inwestować i oszczędzać pieniądze w przyszłości”¹

Dariusz
Piotrowski

Anna Iwona
Piotrowska

Wyniki wielu badań naukowych o zasięgu krajowym i międzynarodowym wskazują na niski poziom świadomości finansowej Polaków. Deficyt wiedzy w obszarze finansów osobistych, niezadowolający poziom umiejętności oraz niewłaściwe zachowania i postawy wskazywane są jako istotne przeszkody w świadomym i odpowiedzialnym korzystaniu z produktów finansowych. Obraz społeczeństwa, jaki wyłania się z badań, sugeruje potrzebę realizowania działań w obszarze edukacji finansowej obejmujących różne grupy odbiorców. W szczególności ich adresatami powinny być osoby młode, które niebawem będą podejmowały swoje pierwsze poważne decyzje finansowe.

Nagłaśniane w mediach przypadki utraty znacznych kwot oszczędności ulokowanych w polisokatach oraz piramidach finansowych, czy też problemy z tytułu zaciągania kredytów w walutach obcych lub pożyczek w parabankach, w pewnym stopniu świadczą mogą o występowaniu nadużyć bądź przypadków łamania prawa na rynku finansowym, przede wszystkim jednak są przejawem niskiego poziomu świadomości finansowej Polaków. Wielu ludzkich dramatów można byłoby uniknąć, dzięki prowadzeniu na szerszą skalę skutecznych działań w obszarze edukacji finansowej. Klienci instytucji finansowych mający wiedzę na temat konstrukcji i sposobu działania produktów finansowych, umiejętności ich zastosowania, oraz przejawiający właściwe postawy i zachowania mogą łatwiej ocenić ich ryzyko, i w wielu przypadkach uniknąć negatywnych skutków błędnych decyzji finansowych.

Wielość i złożoność produktów finansowych funkcjonujących na rynku sprawia, że współczesny świat finansów trudno nazwać przyjaznym dla klientów. W pewnym stopniu wynikający z tego faktu niski w skali globalnej poziom znajomości tematyki finansów skłonił rządy do podjęcia działań edukacyjnych, mających na celu zwiększenie świadomości konsumentów (Grinstein-Weiss, Guo, Reinertson, Russell, 2015, s. 156–185). W 2015 roku OECD raportowało, że ponad 30 państw wdrożyło narodowe strategie edukacji finansowej, niestety nie było wśród nich naszego kraju (*National strategies for financial education. OECD/INFE policy handbook*, 2015, s. 11).

W Polsce formalna edukacja w obszarze finansów rozpoczyna się w gimnazjum, gdzie wybrane treści

ekonomiczne przekazywane są w ramach przedmiotu wiedza o społeczeństwie. W szkołach ponadgimnazjalnych, kiedy uczniowie wykazują lepsze zrozumienie mechanizmów rynkowych i przejawiają pierwsze znaczące potrzeby finansowe, edukacja ekonomiczna realizowana jest przede wszystkim na przedmiocie podstawy przedsiębiorczości.

Nowoczesne podejście w kwestii zwiększania poziomu świadomości finansowej uczniów wymaga łączenia działań edukacyjnych realizowanych w szkole z edukacją równoległą. W zależności od jakości kształcenia formalnego, edukacja równoległa może być sposobem na uzupełnienie braków wiedzy bądź atrakcyjną formą prezentowania treści omawianych w ramach zajęć szkolnych. Celem pracy jest określenie poziomu skuteczności edukacji pozaszkolnej realizowanej w formie szkolenia z zakresu świadomego i odpowiedzialnego oszczędzania i inwestowania adresowanego do uczniów szkół ponadgimnazjalnych z województwa kujawsko-pomorskiego. W pracy przyjęto następującą hipotezę badawczą: uczestnictwo w szkoleniu prowadzi do wzrostu przeciętnego poziomu wiedzy w obszarze finansów osobistych. Realizacja założonego celu oraz weryfikacja przyjętej hipotezy badawczej nastąpi na podstawie wyników badania przeprowadzonego na potrzeby projektu edukacyjnego Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego Oddział w Bydgoszczy, kierowanego do uczniów szkół ponadgimnazjalnych województwa kujawsko-pomorskiego.

Formy edukacji finansowej młodzieży

Edukacja finansowa może zostać zdefiniowana jako proces, dzięki któremu następuje poprawa zrozumienia przez konsumentów (inwestorów) produktów, pojęć i ryzyka finansowego. Pozyskane w ramach tego procesu informacje, instrukcje lub obiektywne porady korzystnie oddziałują na rozwój umiejętności w obszarze rozpoznawania zagrożeń oraz podejmowania świadomych decyzji finansowych (*Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness. Recommendation of the council*, 2005, s. 4). Edukacja finansowa prowadzi do wzrostu poziomu wiedzy i umiejętności

oraz kreowania zachowań i postaw niezbędnych do podejmowania trafnych decyzji finansowych (OECD INFE, 2011, s. 3). Zgodnie z zaleceniami OECD i Komisji Europejskiej edukacja finansowa powinna być ujmowana w programach na możliwie wczesnym etapie nauczania (*Recommendation on Principles...*, 2005, s. 5), a programy edukacji finansowej powinny być dostosowane do potrzeb poszczególnych grup społecznych oraz skoncentrowane na podstawowych aspektach finansów osobistych (Komisja Wspólnot Europejskich, 2007, s. 9–10).

Edukacja finansowa realizowana jest zasadniczo w ramach edukacji formalnej, czyli w sposób zorganizowany, w szkole, w ramach programu nauczania (Świecka, 2016, s. 92). Jest to jeden z najbardziej skutecznych sposobów dotarcia na szeroką skalę do społeczeństwa (*Recommendation on Principles...*, 2005, s. 5), jednak ma także słabe strony. Jak wskazano w raporcie przygotowanym dla UNESCO przez Międzynarodową Komisję ds. Edukacji dla XXI w. pod przewodnictwem J. Delorsa, szkoła nie jest w stanie samodzielnie sprostać rosnącym potrzebom edukacyjnym wynikającym z transformacji życia społecznego oraz postępu wiedzy i technologii (Delors, 1998, s. 103). Istotny problem stanowi przeciążenie programów nauczania oraz niewystarczający poziom wiedzy specjalistycznej kadry nauczycielskiej (OECD INFE, 2012, s. 3). Diagnoza postawiona w raporcie, zdaniem autorów, trafnie odnosi się także do sytuacji występującej w Polsce, na co wskazuje między innymi przeprowadzona przez nich analiza treści nauczania dla przedmiotu podstawy przedsiębiorczości zawartych w podstawie programowej dla szkół ponadgimnazjalnych. Autorzy zauważają także, iż w naszym kraju treści ekonomiczne wprowadzane są na relatywnie późnym etapie nauczania. Mając to na uwadze, ważnym dopełnieniem edukacji finansowej realizowanej przez szkołę jest edukacja pozaformalna, zwana też równoległą. Należy ją rozumieć jako każdą zorganizowaną aktywność edukacyjną odbywającą się poza ustalonym systemem formalnym, która niezależnie, czy działa oddzielnie, czy też jako ważna część szerszego systemu, służy określonym odbiorcom i celom kształcenia (Coombs, Prosser, Ahmed, 1973, za: <http://www.unevoc.unesco.org/go.php?q=education&context=>), przy czym nie jest istotną częstotliwością prowadzonych w jej ramach działań (*Guidelines for TVET Policy Review*, 2010, s. 6).

Świadomość finansowa Polaków – przegląd badań

Świadomość finansowa Polaków była przedmiotem wielu badań naukowych, realizowanych zarówno w skali światowej, jak i krajowej. Badania o zasięgu międzynarodowym pozwalają na obiektywną ocenę skuteczności edukacji finansowej realizowanej w Polsce poprzez porównanie efektów działań z wynikami uzyskanymi w innych krajach. W toku studiów literaturowych zwrócono uwagę na badanie dotyczące

znajomości finansów zrealizowane przez działającą w ramach OECD Międzynarodową Grupę ds. Edukacji Finansowej (International Network on Financial Education – INFE) [OECD INFE, 2016]. Badaniem tym objęto 51 650 respondentów w wieku od 18 do 79 lat, pochodzących z 30 państw i gospodarek. Ankietowani byli oceniani w kategoriach: wiedza, zachowania i postawy, gdzie mogli maksymalnie uzyskać odpowiednio 7, 9 oraz 5 punktów.

Analiza wyników badań nie napawa optymizmem. Średni poziom uzyskany dla wszystkich badanych krajów to 13,2 pkt, co stanowiło niespełna 63 proc. maksymalnej noty 21 pkt możliwych do uzyskania łącznie w trzech kategoriach. Wynik Polski na poziomie 11,6 pkt był najniższy w badanej grupie. Zastosowane w badaniu modele regresji, zawierające zmienne kontrolne takie jak: wiek, kraj, poziom edukacji oraz płeć, pozwoliły wykazać statystyczną istotność uzyskanych różnic. Najgorsze noty (mniej niż połowa możliwych do uzyskania punktów oraz wynik znacznie poniżej średniej dla ogółu) dorośli Polacy uzyskali w obszarze zachowania. Kategoria ta odnosiła się między innymi do kwestii: terminowego regulowania rachunków, określania i realizacji długoterminowych celów finansowych, korzystania z doradztwa przy wyborze produktów finansowych oraz gromadzenia oszczędności. Niskie oceny uzyskane w kategorii postawy wynikały natomiast ze znacznego udziału odpowiedzi wskazujących na krótkoterminową perspektywę w obszarze zarządzania finansami osobistymi (OECD INFE, 2016). W ocenie autorów niski wynik w kategorii zachowania oraz postawy należy wiązać z niedostatecznym oddziaływaniem otoczenia, czyli rodziny, szkoły, rówieśników i mediów, na kształtowanie świadomości finansowej. Proces ten odbywa się bowiem w określonym kontekście kulturowym, który ma duże znaczenie dla kreowania zachowań i postaw, mniejsze w obszarze zdobywania wiedzy.

Bardziej optymistyczny wydźwięk mają wyniki badania OECD realizowanego w ramach Programme for International Students Assessment. Badaniem tym objęto około 45 tysięcy uczniów w wieku 15–16 lat pochodzących z piętnastu państw, w tym 10 krajów OECD (PISA, 2017, s. 150, 160). Okazuje się, że poziom świadomości finansowej wśród polskiej młodzieży jest zbliżony do średniego dla badanych krajów OECD i nieznacznie różni się od wartości, jakie uzyskali uczniowie z Włoch oraz Stanów Zjednoczonych. Jediną kategorią, w której odnotowano znaczną różnicę w stosunku do poziomu średniego dla badanych krajów OECD (56,4 proc.) oraz liderów zestawienia: Holandii (95 proc.) i Australii (79 proc.), było posiadanie rachunku osobistego. Tylko 27,8 proc. respondentów z Polski deklarowało, że posiada konto bankowe (PISA, 2017, s. 150, 160). Posiadanie rachunku osobistego jest bardzo ważne, gdyż umożliwia korzystanie z innych produktów, przyczyniając się tym samym do wzrostu poziomu wiedzy i umiejętności oraz kształtowania właściwych zachowań na rynku finansowym.

Interesujące dane na temat świadomości finansowej Polaków uzyskano także w badaniu przeprowadzonym pod kierownictwem M. Iwanicz-Drozdowskiej. Badanie to zostało zrealizowane w 2009 roku wśród 837 studentów warszawskich uczelni, głównie trzeciego roku i dalszych lat studiów (Iwanicz-Drozdowska, 2011, s. 181). Szczególną uwagę warto zwrócić na deklarowaną przez respondentów znajomość wybranych produktów finansowych. Na podstawie danych z omawianego badania, autorzy niniejszej pracy obliczyli deklarowany średni poziom znajomości dla każdego produktu finansowego, a następnie średnią wartość dla wszystkich analizowanych produktów (tabela 1). Wynik ten został w dalszej części pracy zestawiony z rezultatami głównego badania zrealizowanego wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych województwa kujawsko-pomorskiego. Porównanie wyników zawartych w tabelach 1–3, a następnie sformułowanie wniosków było możliwe, gdyż przy ich prezentacji zastosowano jednakową skalę ocen 1–6, gdzie 1 oznaczało poziom najniższy, a 6 najwyższy, ponadto w okresie między realizacją obu badań nie nastąpiły istotne zmiany systemowe w zakresie kształcenia młodzieży w Polsce.

Analiza danych zaprezentowanych w tabeli 1 wskazuje na relatywnie niską deklarowaną znajomość podstawowych produktów finansowych w badanej grupie. Średnia wartość dla ogółu produktów na poziomie 3,08 nie jest wynikiem zadowalającym z punktu widzenia skuteczności edukacji finansowej realizowanej w Polsce, tym bardziej że badaniem objęto osoby dorosłe, głównie w wieku 21 lat i więcej, które powinny już dysponować podstawową wiedzą finansową, zwłaszcza że około 25 proc. z nich studiuje na kierunku ekonomicznym. Warto zauważyć, że produkty bankowe, z rachunkiem osobistym na czele, wskazywane były przez studentów jako bardziej znane niż produkty ubezpieczeniowe i rynku kapitałowego. Deklarowanie wysokiej znajomości konta osobistego mogło wynikać z przekonania o łatwości jego użycia, co w znacznej mierze wiązało się z faktem jego posiadania. Studenci objęci badaniem znajdowali się bowiem w grupach wiekowych, w których odnotowywany jest najszybszy przyrost posiadaczy kont lub ich posiadanie deklaruje ponad 90 proc. Polaków (Maison, 2017, s. 21).

Nieformalna edukacja finansowa na przykładzie szkolenia adresowanego do uczniów szkół ponadgimnazjalnych – wyniki badań własnych

Badania służące osiągnięciu celu niniejszej pracy oraz weryfikacji hipotezy badawczej przeprowadzono w okresie od lutego do kwietnia 2016 roku w ramach projektu szkoleniowego „Finanse dla młodych, czyli jak zarabiać, inwestować i oszczędzać pieniądze w przyszłości”, zrealizowanego przez Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Bydgoszczy, dofinansowanego przez Narodowy Bank Polski. Zaproszenie do wzięcia udziału w szkoleniu zostało wysłane do wszystkich szkół ponadgimnazjalnych z obszaru województwa kujawsko-pomorskiego. W badaniu zastosowano celowy dobór próby. Respondentami byli wszyscy uczestnicy szkolenia, czyli 237 uczniów z 45 szkół ponadgimnazjalnych. Pierwotny materiał źródłowy stanowią kwestionariusze samooceny w obszarze przedsiębiorczości oraz testy sprawdzające wiedzę ekonomiczną, wypełniane przez uczniów przed szkoleniem oraz po nim. Szkolenia odbywały się w głównych ośrodkach miejskich województwa – cztery grupy zrealizowały zajęcia w Bydgoszczy, po dwie zaś w Toruniu, Grudziądzu, Inowrocławiu oraz Włocławku. Każda około 20-osobowa grupa składała się z uczniów najczęściej trzech do sześciu różnych szkół ponadgimnazjalnych z terenu województwa kujawsko-pomorskiego, o zróżnicowanych profilach kształcenia, takich jak: ogólnokształcący, budowlany, gastronomiczny, chemiczny, ekonomiczny, elektryczny, samochodowy, rolniczy. Każda grupa realizowała 6 godzin dydaktycznych szkolenia, obejmującego następujące moduły tematyczne: skuteczne inwestowanie oraz bezpieczne korzystanie z usług finansowych, zarabianie pierwszych pieniędzy, podejmowanie trafnych decyzji konsumenckich oraz właściwe zachowania na rynku pracy.

Analiza danych zawartych w tabeli 2 wykazała, że przed szkoleniem uczniowie subiektywnie wysoko oceniali obszary odnoszące się do oczekiwań, predyspozycji i umiejętności, co wiązać można z młodzieńczym optymizmem. Najniższe oceny były

Tabela 1. Deklarowany poziom znajomości produktów finansowych wśród studentów warszawskich uczelni

Produkt finansowy	Deklarowany średni poziom znajomości
Konto osobiste	4,61
Lokaty (depozyty)	3,19
Kredyty i pożyczki	2,99
Ubezpieczenia na życie	2,87
Ubezpieczenia majątkowe (w tym OC)	2,75
Jednostki uczestnictwa funduszy inwestycyjnych	2,52
Wszystkie powyższe produkty	3,08

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Iwanicz-Drozdowska (red.). (2011). *Edukacja i świadomość finansowa. Doświadczenia i perspektywy*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH, s. 190–191.

Skuteczność działań edukacyjnych w obszarze finansów...

Tabela 2. Subiektywna ocena uczniów w wybranych obszarach przedsiębiorczości

Kategoria	Średni poziom przed szkoleniem	Średni poziom po szkoleniu	Średni przyrost
Aspiracje zawodowe	4,83	5,69	17,8 proc.
Motywacja do działania	4,39	5,19	18,2 proc.
Kreatywność i gotowość do zmian	4,12	5,06	22,8 proc.
Zaufanie we własne siły i możliwości	4,00	4,81	20,2 proc.
Wiedza z zakresu praw konsumenckich, optymalizacji wydatków oraz zarządzania budżetem domowym	3,87	4,73	22,2 proc.
Kompetencje związane z planowaniem kariery zawodowej i podstawami prawa pracy	3,63	4,73	30,3 proc.
Przedsiębiorczość	3,53	4,67	32,3 proc.
Wiedza w zakresie inwestowania i planowania swojej przyszłości finansowej	3,30	4,78	44,8 proc.
Wiedza na temat usług finansowych i bezpiecznego korzystania z nowoczesnych usług bankowych	3,18	4,85	52,5 proc.

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentacji projektu edukacyjnego „Finanse dla młodych, czyli jak zarabiać, inwestować i oszczędzać pieniądze w przyszłości”.

Tabela 3. Średnia liczba prawidłowych odpowiedzi w testach wiedzy ekonomicznej

Kat.	Badana grupa												ŚWO
	Bydgoszcz				Grudziądz		Inowrocław		Toruń		Włocławek		
	B1	B2	B3	B4	G1	G2	I1	I2	T1	T2	W1	W2	
Pre-test	8,10	9,05	6,95	8,94	8,05	9,63	7,65	8,28	7,90	10,11	6,96	10,45	8,50
Post-test	12,70	12,50	12,00	13,22	12,11	12,63	12,40	12,33	11,70	13,53	12,09	13,64	12,57
Zm. %	56,8	38,1	72,7	47,9	50,4	31,1	62,1	49,0	48,1	33,8	73,7	30,5	47,9
Pre-fin	4,90	5,70	4,32	5,61	4,58	5,79	4,55	5,06	4,05	6,79	3,61	6,36	5,09
Post-fin	8,55	8,20	7,63	8,56	7,58	8,32	8,55	8,00	7,00	9,36	7,87	8,73	8,19
Zm. %	74,5	43,9	76,7	52,6	65,5	43,7	87,9	58,1	72,8	38,0	118,0	37,2	60,9

Pre-fin – pre-test w części obejmującej finanse, Post-fin – post-test w części obejmującej finanse, ŚWO – średnia wartość ogółem.

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentacji projektu edukacyjnego „Finanse dla młodych, czyli jak zarabiać, inwestować i oszczędzać pieniądze w przyszłości”.

z kolei deklarowane w zakresie poziomu wiedzy z obszaru finansów osobistych. Po odbyciu szkolenia, we wszystkich kategoriach wystąpił wzrost ocen, przy czym największy odnotowano w zakresie znajomości produktów finansowych oraz świadomego i bezpiecznego korzystania z nich.

Dane znajdujące się w tabeli 3 prezentują średnią liczbę poprawnych odpowiedzi udzielonych przez uczestników szkolenia, z uwzględnieniem podziału na: grupy szkoleniowe i miejsce realizacji szkolenia, czas badania (przed zajęciami i po nich), liczbę uwzględnionych pytań (ogólna wiedza ekonomiczna – wszystkie 15 pytań oraz wiedza z obszaru finansów – 10 wybranych pytań testowych). Rozpatrując wyniki dla ogółu respondentów, można zauważyć, że przed rozpoczęciem szkolenia średnia liczba poprawnie udzielonych odpowiedzi w teście wynosiła 8,5. Natomiast po jego zakończeniu uczniowie udzielali średnio 12,57 poprawnych odpowiedzi na

15 postawionych w teście pytań. Odnotowano zatem średni wzrost o około 48 proc. Jeszcze lepsze rezultaty zaobserwowano w przypadku wiedzy z obszaru finansów. W tym wypadku nastąpił przyrost o około 61 proc., z 5,09 do 8,19 poprawnych odpowiedzi spośród 10 pytań.

Podsumowanie

Uzyskane w badaniu wyniki potwierdzają wysoką skuteczność edukacji pozaszkolnej realizowanej w formie szkolenia z zakresu świadomego i odpowiedzialnego oszczędzania i inwestowania adresowanego do uczniów szkół ponadgimnazjalnych, zrealizowanego przez Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Bydgoszczy przy wsparciu finansowym Narodowego Banku Polskiego. Subiektywne odczucia uczniów w kwestii poprawy poziomu wiedzy ekonomicznej znalazły swoje odzwierciedlenie w wynikach

post-testów. Zaobserwowana w badaniu szczególnie mocna poprawa średniego poziomu wiedzy z zakresu finansów osobistych, pozwoliła na pozytywną weryfikację hipotezy badawczej.

Badania zrealizowane przed szkoleniem wykazały niski deklarowany poziom wiedzy dotyczącej znajomości i bezpiecznego stosowania produktów finansowych. Wiązać to można z niewystarczającą liczbą godzin przeznaczonych na realizację programu ramowego przedmiotu podstawy przedsiębiorczości, brakiem kompetencji nauczycieli w obszarze finansów osobistych, lub złym rozłożeniem akcentów w nauczaniu tego przedmiotu. Zdaniem autorów znaczne zróżnicowanie respondentów badania własnego (między innymi ze względu na płeć, miejsce zamieszkania, rodzaj szkoły i kierunek kształcenia) sugeruje, że zdiagnozowany wśród uczestników szkolenia problem deficytu wiedzy w obszarze finansów osobistych może być zjawiskiem szerszym. Dlatego też sformułowano poniższe zalecenia.

Wyposażenie uczniów w niezbędną wiedzę w obszarze finansów osobistych powinno nastąpić na poziomie szkoły ponadgimnazjalnej. Dla części młodzieży jest to bowiem ostatni etap edukacji formalnej lub ostatni etap, na którym realizowana jest formalna edukacja w obszarze finansów. Zastosowanie edukacji pozalekcyjnej realizowanej w formie szkolenia z zakresu finansów jawi się tutaj jako jedno z możliwych rozwiązań. Kolejną rekomendacją adresowaną głównie do rodziców, ale także w pewnym stopniu do mediów i instytucji finansowych, jest kształtowanie od najmłodszych lat właściwych postaw i zachowań w zakresie gromadzenia środków, ich wydatkowania, oszczędzania i inwestowania. Działania te powinny obejmować między innymi zachęcanie młodzieży do korzystania z podstawowych produktów finansowych.

W badaniach obejmujących uczniów szkół ponadgimnazjalnych oraz studentów uzyskano niskie, a zarazem zbliżone, wyniki dotyczące deklarowanej znajomości produktów finansowych. Wskazanie poniżej połowy skali należy uznać za wysoce niezadowolające, zwłaszcza gdy uwzględni się fakt, że w szkoleniu organizowanym przez Polskie Towarzystwo Ekonomiczne brali udział wyłącznie uczniowie wyrażający chęć poszerzenia swojej wiedzy z zakresu finansów, natomiast wśród badanych studentów dużą grupę stanowili studenci kierunków ekonomicznych. Uzyskanie niewiele różniących się wyników świadczy natomiast o tym, że kontynuowanie nauki na studiach (w szczególności poza kierunkami ekonomicznymi) oraz nabywanie doświadczenia życiowego z upływem lat nie musi skutkować przyrostem wiedzy w obszarze finansów osobistych. Pogląd ten potwierdzają również wyniki obu badań o charakterze międzynarodowym, gdzie szczególnie widoczny był deficyt wiedzy oraz niedostatek właściwych zachowań i postaw wśród starszej części społeczeństwa. Wiązać to należy z brakiem w przeszłości powszechnej edukacji finansowej w ramach edukacji formalnej, jak również z procesem stopniowego zaniku nabytej wiedzy. Wnioskować

można zatem, że istnieje potrzeba realizowania nieformalnej edukacji finansowej, która może stanowić w przypadku młodzieży uzupełnienie edukacji szkolnej, a w przypadku osób dorosłych atrakcyjną formę zdobywania wiedzy.

Autorzy mają świadomość, że ocena skuteczności szkolenia dokonana na podstawie testów wiedzy wypełnianych przed szkoleniem oraz po jego zakończeniu posiada pewne ograniczenia. Uzyskana w trakcie zajęć wiedza może bowiem nie przełożyć się na trwałą poprawę znajomości finansów. Nie można także pomijać pozostałych obszarów świadomości finansowej, jak umiejętności, zachowania i postawy. Postulują zatem ich uwzględnianie w ocenie skuteczności szkoleń w obszarze edukacji finansowej, a także wprowadzenie dodatkowej oceny w okresie kilku miesięcy po zakończeniu szkolenia.

Bibliografia

- Coombs, P.H., Prosser, R.C., Ahmed, M. (1973). *New paths to learning for rural children and youth*, Nowy Jork: Prepared for UNICEF by International Council for Educational Development. Pobrane z: <http://www.unevoc.unesco.org/go.php?q=education&context=>
- Delors, J. (red.). (1998). *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku*. Warszawa: Stowarzyszenie Oświatowców Polskich.
- Grinstein-Weiss, M., Guo, S., Reinertson, V., Russell, B. (2015). Financial Education and Savings Outcomes for Low-Income IDA Participants: Does Age Make a Difference? *The Journal of Consumer Affairs*, 49(1), s. 156–185. <http://dx.doi.org/10.1111/joca.12061>
- Guidelines for TVET Policy Review* (2010). UNESCO, ED/ESB/TVET/2010/02.
- Iwanicz-Drozdowska M. (red.). (2011). *Edukacja i świadomość finansowa. Doświadczenia i perspektywy*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Komisja Wspólnot Europejskich (2007). *Komunikat Komisji. Edukacja Finansowa*, KOM (2007) 808. Bruksela.
- Maison, D. (2017). *Postawy Polaków wobec obrotu bezgotówkowego. Raport z badania 2016 i analiza porównawcza z danymi z 2009 i 2013 roku*. Warszawa: NBP.
- OECD (2015). *National strategies for financial education. OECD/INFE policy handbook*
- OECD INFE (2011). *Measuring Financial Literacy: Core Questionnaire in Measuring Financial Literacy: Questionnaire and Guidance Notes for conducting an Internationally Comparable Survey of Financial literacy*. Paryż: OECD.
- OECD INFE (2012). *Guidelines on Financial Education in Schools*. Paryż: OECD.
- OECD INFE (2016) *International Survey of Adult Financial Literacy Competencies*.
- PISA (2017). *PISA 2015 Results (Volume IV): Students' Financial Literacy*. Paris: OECD Publishing.
- Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness. Recommendation of the council* (2005).
- Świecka, B. (2016). Wiedza i edukacja finansowa gospodarstw domowych jako determinant rozwoju obrotu bezgotówkowego. W: M. Żukowski, P. Bolibok (red.), *Obrót bezgotówkowy w Polsce – stan obecny i perspektywy* (s. 89–103). Lublin: Wydawnictwo KUL.

Effectiveness of educational activities in the field of finance: a case study of the programme "Finance for the young – how to earn, invest and save money in the future" (project co-sponsored by NBP within the program of economic education)

The diverse and complicated nature of financial products makes it increasingly difficult to view the world of finance as user friendly. The problem of low financial awareness among Poles is important and should be primarily solved at the level of high-school education, which comes directly before adulthood and is the last stage of formal education for a certain part of teenagers. This gives rise to a need to carry out educational activities in the scope of behaviour in the financial markets covering both school-level education and non-formal education. Depending on the quality of formal education, out-of-school education may be a method to mitigate the lack of knowledge or an attractive form of presenting the topics discussed in school.

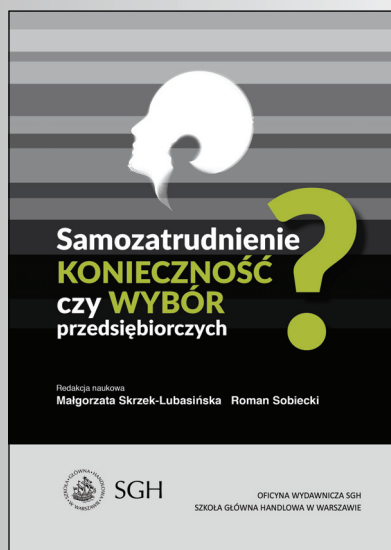
The paper analyses the results of an educational project of the Polish Economic Society, Bydgoszcz Branch, regarding conscious and responsible saving and investing addressed at upper-secondary school students from the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. The authors attempted at determining effectiveness of this form of after-school education in terms of reducing the deficit in teenagers' knowledge in the field of personal finance.

The training programme resulted in an increase in the subjective assessment of knowledge in the field of personal finance. Students' declarations were confirmed by the results of tests of economic knowledge. Therefore, it may be assumed that the programme addressed at students in upper-secondary education was quite efficient.

Dariusz Piotrowski jest doktorem nauk ekonomicznych, adiunktem na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Wiceprezesem Zarządu Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego Oddział w Bydgoszczy. Jego zainteresowania badawcze dotyczą rynku kapitałowego. W tym zakresie prowadzi również szkolenia dla kandydatów na członków rad nadzorczych.

Anna Iwona Piotrowska jest doktorem nauk ekonomicznych, od lat związana z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się wokół tematyki rynku płatności, w tym kryptowalut oraz biometrii.

POLECAMY

**Małgorzata Skrzek-Lubasińska (red. naukowa),
Roman Sobiecki (red. naukowa),
Samozatrudnienie. Konieczność czy wybór przedsiębiorczych?
Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2017**

W październiku 2016 r. odbyła się I Konferencja Samozatrudnionych i Freelancerów pt. „Samozatrudnienie – wybór przedsiębiorczych?”. Wzięli w niej udział przedstawiciele wielu ośrodków akademickich, administracji publicznej, organizacji wspierania biznesu oraz samozatrudnieni i freelancerzy – osoby prowadzące działalność gospodarczą i pracujący na podstawie innych form prawnych. Książka pod redakcją naukową Małgorzaty Skrzek-Lubasińskiej i Romana Sobieckiego jest efektem tej właśnie konferencji. Stanowi wprowadzenie do dyskusji nad złożonością i interdyscyplinarnym charakterem pojęcia „samozatrudnienie”. W przygotowanej monografii autorzy podjęli próbę identyfikacji obszarów związanych z tym pojęciem, które wymagają badań i głębszej analizy w warunkach polskich. Stworzono swoistą mapę problemów – zarówno pojęciowych, teoretycznych, jak i praktycznych, odnoszących się do rzeczywistych warunków działania samozatrudnionych.

Książka jest dostępna na stronie: <http://wydawnictwo.sgh.waw.pl/>